

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.5.4

Kseniia Pashaieva

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2576-6403>

Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

ECONOMIC FACTOR OF POLITICAL TRANSFORMATION OF THE COUNTRIES OF THE SOUTH CAUCASUS

Ксенія Пашаєва

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРАЇН ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ

The article analyzes the economic component of the choice of the vector of political development of the South Caucasus in the context of globalization. The author studies and analyzes the dynamics of economic changes in the countries of the South Caucasus. The article assesses the impact of international cooperation of Azerbaijan, Armenia and Georgia with international economic organizations (in terms of institutional and infrastructural support of countries' development). It is determined that one of the key programs of EU4Business is cooperation with the Eastern Partnership countries in the framework of the European Neighbourhood Policy, which aims to stabilize the situation to strengthen resilience in the eastern EU, the implementation of which has a positive impact on institutional development of entrepreneurship.

Keywords: GDP, South Caucasus, EU4Business, cross-border cooperation, economic reforms.

Постановка проблеми. Південний Кавказ продовжує стикатися з різними невирішеними територіальними конфліктами, такими як Абхазія та Південна Осетія в Грузії, а також між Вірменією та Азербайджаном в регіоні Нагірний Карабах. Хоча регіон має стратегічне геополітичне значення через його важливість для транспортування енергії до Європи, постійні конфлікти впливають на безпеку людей і є перешкодою для економічного та соціального розвитку цих країн. Міжнародний вектор розвитку зазначених країн, обумовлений економічною складовою, сприяє посиленню їх рівня розвитку. З огляду на зазначене, дослідження складових передумов розвитку економіки країн Південного Кавказу в умовах міжнародної співпраці є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічної складової та її впливу на політичний вектор розвитку країн Південного Кавказу присвячено роботи багатьох дослідників, серед яких: Гігаурі І., Даменія Н.¹, Дяньков С.², Інан Ф., Яйлоян Д.³,

¹ Gigauri, I., Damenia, N. (2019). Economic Expectations of the Belt and Road Initiative for the South Caucasus, with Emphasis on Georgia. *Business and Economic Research*, 9, 1. <https://www.researchgate.net/profile/Nino_Damenia/publication/331411291_Economic_Expectations_of_the_Belt_and_Road_Initiative_for_the_South_Caucasus_with_Emphasis_on_Georgia/links/5c783eb2458515831f78191b/Economic-Expectations-of-the-Belt-and-Road-Initiative-for-the-South-Caucasus-with-Emphasis-on-Georgia.pdf>.

² Djankov, S. (2016). The Belt and Road Initiative in the Former Socialist Bloc. Djankov, S. & Miner, S. (eds.). *China's Belt and Road Initiative: Motives, Scope, and Challenges, Chapter 6*. Peterson Institute for International Economics.

³ Inan, F., Yayloyan, D. (2018). New Economic Corridors in the South Caucasus and the Chinese One Belt One Road. *The Economic Policy Research Foundation of Turkey (TEPAV)*. <<http://hdl.handle.net/11540/8283>>.

Харашвілі Е., Еркомайшвілі Г., Чавлешвілі М.¹, Снігир О.², Фощан Я.І., Ткаченко І.В.³, Демчишак Р.Б.⁴ та інші.

Окремим блоком досліджень є дослідження присвячені міжнародному інфраструктурному співробітництву країн Південного Кавказу та пливу його на їх соціально-економічний розвиток. Наприклад, міжнародна торгівля знаходиться в центрі світової економіки як головний двигун економічного розвитку. Як країни, так і бізнес зосереджуються на нових можливостях, що впливають із древніх торгових шляхів, замінені сучасними транспортними та комунікаційними системами, що дозволяють обмінюватися товарами, культурою, технологіями та знаннями. Авторами Гігаурі І. та Даменія Н. досліджено розуміння економічного значення Шовкового шляху для Грузії та Південного Кавказу⁵.

Можемо також відмітити, що не лише Китай, а й ЄС має міцні двосторонні економічні зв'язки з усіма країнами Південного Кавказу. Крім того, слід враховувати Росію з її значним впливом на Південному Кавказі. Враховуючи все це, країни Південного Кавказу сприймають китайські інвестиції як засіб збалансування впливу Росії в регіоні. Тому ці країни повинні розробити ефективні стратегії залучення інвестицій та процвітання торгівлі. Тоді для оновлення слід використовувати нові технології, промислові потужності, орієнтуючись на їх конкурентні переваги. Крім того, країни повинні співпрацювати та координувати свою діяльність щодо усунення бар'єрів через кордони вздовж коридорів. По суті, ці країни можуть отримати вигоду від інвестицій та фінансування розвитку інфраструктури. Слід підкреслити, що як м'яка, так і жорстка інфраструктура мають вирішальне значення для успішного здійснення економічних та політичних реформ.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є проведення аналізу економічної складової вибору вектору політичного розвитку країн Південного Кавказу в умовах глобалізації.

Мета дослідження обумовила поставлення наступних завдань:

- дослідити та проаналізувати динаміку економічних зрушень в країнах Південного Кавказу;
- оцінити вплив міжнародного співробітництва Азербайджану, Вірменії та Грузії із міжнародними економічними організаціями (в частині інституціонального та інфраструктурного забезпечення розвитку країн).

Виклад основного матеріалу.

Важливим макроекономічним показником, що є відправною точкою у здійсненні аналізу загального економічного стану країни є внутрішній валовий продукт. Тому, доцільно розглянути для трьох досліджуваних країн (Грузія Вірменія, Азербайджан) динаміку зміни ВВП за 2012-2019 рр.

У 2017 р. зростання ВВП у Вірменії перевершило очікування, зафіксувавши найвищий темп зростання за останнє десятиліття – 7,5% після рівних економічних показників у 2016 р. Зростання було зумовлене головним чином поживленням зовнішнього середовища та підтримкою сильного відновлення внутрішнього попиту.

Споживання отримало вигоду від вищих доходів та відновлення грошових переказів. З боку виробництва зростання в 2019 році було зумовлене значним зростанням торгівлі (16%), промисловості (10%) та послуг (9%). Високі темпи зростання тривають протягом останніх трьох років, а економічна активність зросла приблизно на 9%.

¹ Kharashvili, E., Erkomaishvili, G., Chavleishvili, M. (2015). Problems faced by the agricultural sector and agribusiness development strategy in Georgia, *International Science Index* 107. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 9 (11).

² Аналітична записка. Оцінка актуального зовнішньополітичного порядку денного в регіоні Південного Кавказу (Грузія, Вірменія, Азербайджан) (2018). *Дипломатична Академія України ім. Г. Удовенка при МЗС. Центр міжнародних досліджень*. <http://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/Serpen_2018_O.Snigyr.pdf>.

³ Фощан, Я.І., Ткаченко, І.В. (2020). *Особливості інтеграційних процесів на Південному Кавказі*. <<http://elibrary.ivinas.gov.ua/4674/1/Osoblyvosti%20intehratsiinykh%20protsesiv%20na.pdf>>.

⁴ Демчишак, Р.Б. (2019). Євроатлантична інтеграція крізь призму зовнішньополітичних пріоритетів країн Південного Кавказу: Азербайджану, Вірменії та Грузії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія*, 24. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vmdu_ip_2019_24_28.pdf>.

⁵ Gigauri, I., Damenia, N. (2019). Economic Expectations of the Belt and Road Initiative for the South Caucasus, with Emphasis on Georgia. *Business and Economic Research*, 9, 1. <https://www.researchgate.net/profile/Nino_Damenia/publication/331411291_Economic_Expectations_of_the_Belt_and_Road_Initiative_for_the_South_Caucasus_with_Emphasis_on_Georgia/links/5c783eb2458515831f78191b/Economic-Expectations-of-the-Belt-and-Road-Initiative-for-the-South-Caucasus-with-Emphasis-on-Georgia.pdf>.

Рис. 1. Динаміка ВВП Вірменії у 2012-2019 рр., млрд дол. США

Джерело: ¹.

Головним викликом, з яким стикається Азербайджан, є збереження темпу реформ, породженого економічним шоком 2015-2016 років, та зміцнення інституцій для підвищення стійкості економіки до майбутніх зовнішніх потрясінь. Однак прогрес у програмі структурних реформ для стимулювання участі приватного сектору та створення робочих місць залишається обмеженим. Більше того, для зменшення бідності необхідна ефективна система соціального захисту, спрямована на бідні та вразливі домогосподарства².

Проте наразі відповідно до рисунку 2 спостерігається поживлення національної економіки Азербайджану після кризи 2015-2016 років, хоча докризового рівня значення ВВП ще сягло.

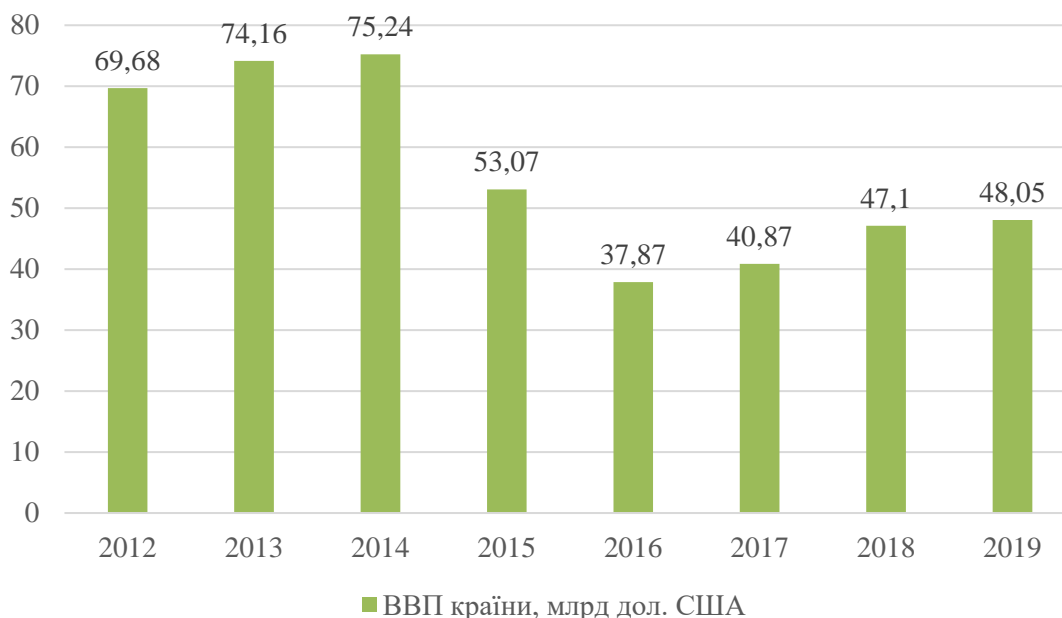

Рис. 2. Динаміка ВВП Азербайджана у 2012-2019 рр., млрд дол. США

Джерело: ³.

¹ Armenia (2020). *World Bank national accounts data*

<<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=AM>>.

² Investing in SMEs in the Eastern Partnership. Armenia: country report (2018). *EU4Business*.

<https://eu4business.eu/files/community/pdf/country_report_2018_am_def_lr_0_0.pdf>.

³ Azerbaijan (2020). *World Bank national accounts data*. <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>>.

В 2017-2019 році в економіці Азербайджану було дуже скромне поживлення, оскільки відновлення не нафтової економіки було компенсовано скороченням у нафтовому секторі через значні скорочення видобутку нафти та обмеження потужностей під проводом ОПЕК.

Нафтовий сектор зріс на 2,7% у річному обчисленні, за підтримки ефективного державного фінансування, посилення зовнішнього попиту та підвищення довіри у відповідь на відновлення цін на нафту. Недоліком є те, що, незважаючи на зростання цін на нафту, вклад у ВВП від видобування та переробки нафти та нафтових продуктів у 2019 році скоротився на 5%.

Економіка знову відновила втрачені позиції у 2018 року, при цьому річне зростання ВВП прискорилося до 2,3% вже на початку 2018 року. Швидкі темпи розвитку галузі, не пов'язаної із нафтовидобуванням та нафтопереробкою, що перевершив найважливіший нафтовидобувний сектор економіки, підкріпили піднесення зростання¹.

За останнє десятиліття економіка Грузії зростала із середньорічними темпами 5%. Це було попри численні потрясіння, включаючи світову фінансову кризу 2007–2008 рр., конфлікт з Росією в 2008 р. та регіональні економічні протидії 2014 р.

Зростання ВВП помітно поліпшився до 5% з 2,8% у 2016 році, на чолі із галузями торгівлі, будівництва та транспорту в покращеному зовнішньому середовищі. Позитивна зростаюча динаміка ВВП є зберігається та посилюється впродовж 2017-2019 років.

Експорт товарів збільшився на 24% під впливом сильного попиту з боку Росії, Азербайджану, України, Китаю та США, тоді як експорт послуг покращився на 20%, що призвело до стрибків доходів від туризму на 27%. Згідно з наявними показниками, економіка продовжувала набирати обертів протягом першого кварталу, після стабільних показників у 2017 році. Економічне зростання в березні зросло до 5,6% на рік, довівши середнє зростання у першому кварталі до 5,2%. Розширення стимулювалось поліпшенням зовнішнього середовища: експорт товарів зріс у першому кварталі, а в'їзний туризм процвітає².

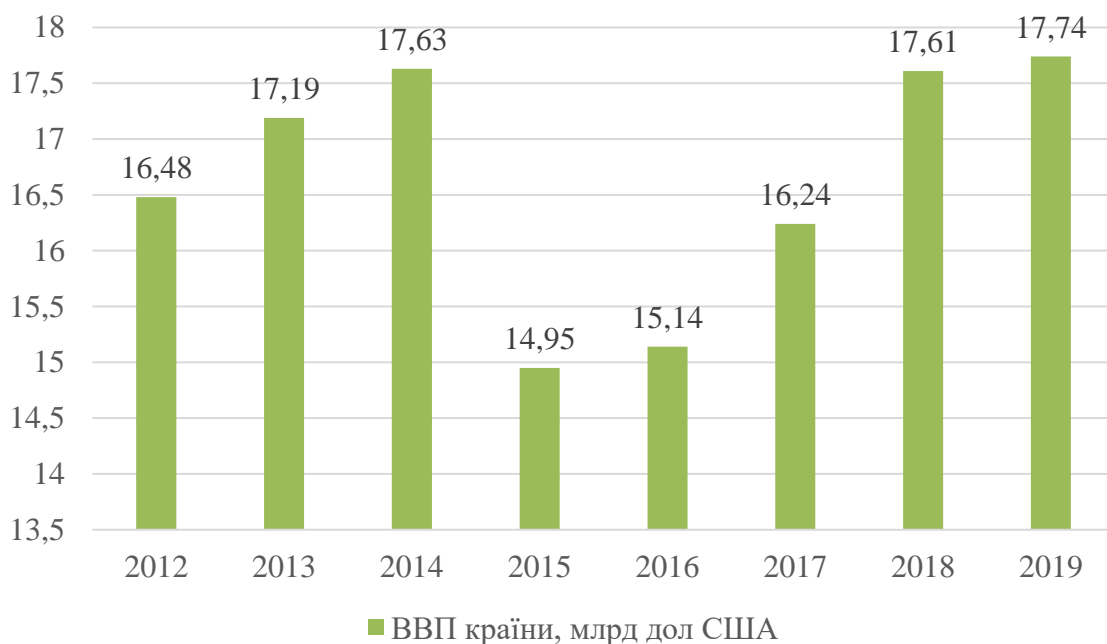

Рис. 3. Динаміка ВВП Грузії у 2012-2019 рр., млрд дол. США

Джерело:³.

¹ Investing in SMEs in the Eastern Partnership. Azerbaijan: country report (2018). *EU4Business*. <https://eu4business.eu/files/community/pdf/country_report_2018_az_def_lr_0_0.pdf>.

² Investing in SMEs in the Eastern Partnership. Armenia: country report (2018). *EU4Business*. <https://eu4business.eu/files/community/pdf/country_report_2018_am_def_lr_0_0.pdf>.

³ Georgia (2020). *World Bank national accounts data*. <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GE>>.

Розглянемо такий напрям міжнародного співробітництва як зміцнення інституціонального забезпечення прозорості діяльності підприємств та суб'єктів державного сектору.

Співпраця в рамках ініціативи EU4Business.

Однією з ключових програм EU4Business є співпраця із країнами Східного партнерства в рамках Європейської політики доброго сусідства, метою якої є стабілізація ситуації на посилення стійкості у країнах, розміщених на сході ЄС.

Східноєвропейське партнерство (STAREP) – це регіональна програма для шести країн – Вірменії, Азербайджану, Білорусії, Грузії, Молдови та України, з метою підтримки розвитку.

Зміцнення аудиту і звітності в країнах Східного партнерства (STAREP) є регіональною програмою, спрямованою на створення прозорого політичного середовища та ефективної інституційної основи для корпоративної звітності, розвиток бухгалтерського обліку та аудиту у відповідності до міжнародних стандартів та вимог ЄС в країнах, що входять до складу Східного партнерства ЄС: Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Молдова і Україна.

STAREP була запущена в жовтні 2013 року, фінансування забезпечується Австрією, Європейським союзом, Люксембургом та Швейцарією.

Виконання даної програми направлено на зміцнення потенціалу та інституціональної спроможності країн Східного партнерства (у т.ч. Вірменії, Азербайджану та Грузії) до створення належних умов розкриття даних у вигляді фінансової звітності, підвищення її якості.

Відповідно до Закону Республіки Вірменія «Про аудиторську діяльність»¹ від 26 грудня 2002 (зі змінами 2017 року), був створений уповноважений орган, який регулює аудиторську діяльність, до завдань якого входить:

- забезпечення необхідних умов для розвитку аудиторської діяльності;
- розробка нормативно-правових актів, що регулюють аудиторську діяльність;
- нагляд за виконанням вимог цих актів;
- здійснення ліцензування аудиторських послуг.

До складу уповноваженого органу, який регулює аудиторську діяльність, входять практикуючі аудитори, які можуть залучатися для цієї роботи один раз на рік.

У Азербайджані з 1996 року функціонує Палата Аудиторів Азербайджанської Республіки², яка є незалежним фінансовим органом, що здійснює:

- організацію державного регулювання і розвиток аудиторської служби з метою забезпечення точного і достовірного ведення фінансового та бухгалтерського обліку у всіх господарюючих суб'єктів незалежно від форми власності;
- контроль за дотриманням незалежними аудиторами і аудиторськими організаціями в своїй діяльності вимог, що випливають із законодавчих актів;
- ліцензування незалежних аудиторів і аудиторських організацій;
- підготовку стандартів, інструкцій, рекомендацій та методичних вказівок щодо проведення аудиту;
- підвищення кваліфікації аудиторів.

Окремим проектом, що було реалізовано в рамках EU4Business став проект з розвитку малого та середнього бізнесу в країнах Східного партнерства, у тому числі країн Південного Кавказу.

Співпраця із ООН (Конференція ООН з торгівлі та розвитку, ЮНКТАД)

Глобалізація, включаючи феноменальне розширення торгівлі, допомогла у розвитку багатьох економік світу.

ЮНКТАД підтримує країни, що розвиваються, у намаганні отримати більш справедливий та ефективний доступ до переваг глобалізованої економіки; забезпечити подолання потенційних недоліків більшої економічної інтеграції. Для цього проводиться двосторонній аналіз, на основі якого визначаються пріоритетні напрями надання технічної допомоги країнам. Це сприяє розвитку торгівлі, інвестицій, фінансів та технологій як засоби інклюзивного та сталого розвитку.

Конкретними завдання ЮНКТАД в рамках співпраці із країнами, що розвиваються є наступні:

- розробити варіанти вирішення проблем розвитку на макрорівні;
- досягти вигідної інтеграції в міжнародну торгову систему;
- диверсифікувати економіку, щоб зробити їх менш залежними від товарів;

¹ «Առևտրի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք. <<http://www.parliament.am>>.

² Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası. <www.audit.gov.az>.

- обмежити вплив фінансової волатильності та боргів;
- залучити інвестиції та зробіть країнами більш привабливими для розвитку;
- збільшити доступ до цифрових технологій та глобального процесу діджиталізації;
- сприяти розвитку підприємництва та інновацій;
- прискорити потік товарів через кордони;
- захист споживачів від зловживань;
- забезпечити здорове конкурентне середовище;
- пристосуватись до кліматичних змін та ефективніше використовувати природні ресурси

Розглянемо такий напрям міжнародного співробітництва як глобальні логістичні проекти у сфері розбудови торговельних маршрутів.

Таблиця 1

Напрями міжнародного транскордонного співробітництва країн Південного Кавказу

Напрями	Інформація
Транспортні коридори Південь-Захід і Північ-Південь	Активна політика Грузії та Азербайджану з розвитку інфраструктури стимулює міжнародну спільноту розглядати території саме цих країн як частину великого сухопутного маршруту – більш швидкісного доповнення до морського торговельного шляху через Суецьку протоку. Туреччина, Росія, а особливо Іран також дуже зацікавлені в розвитку транзитних шляхів через Південний Кавказ. Для Ірану, незважаючи на його спільний кордон з Туреччиною, саме Азербайджан сьогодні є перспективним транзитним шляхом, який може сприяти розвитку транзитного потенціалу самого Ірану.
Південь-Захід	Розвиток залізничного транспорту як частини Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту (Азербайджан, Грузія та Казахстан). В рамках даного напрямку, Грузією реалізовано 3 масштабних проекти: глибоководний порт в Анаклії (старт в 2020 р.), залізницю та автошлях Схід – Захід.
Північ-Південь	Транспортний шлях, що поєднує Азербайджан та Іран, а також Росію.

Джерело: ¹

З огляду на таблицю 1 слід також відмітити, що Вірменія є відстороненою (ізолюваною) від реалізації масштабних міжнародних інфраструктурних проектів, що не може не позначитись на економічному розвитку країни.

Підсумовуючи слід відмітити, що міжнародні інфраструктурні проекти, що реалізуються в країнах Південного Кавказу є однією з економічних передумов вибору політичного вектору розвитку Азербайджана, Вірменії та Грузії в умовах глобальної та регіональної політичної нестабільності.

Висновки. У ході виконання поставлених перед дослідженням завдань було отримано наступні висновки та результати.

Міжнародні інфраструктурні проекти, що реалізуються в країнах Південного Кавказу є однією з економічних передумов вибору політичного вектору розвитку Азербайджана, Вірменії та Грузії в умовах глобальної та регіональної політичної нестабільності. Розвиток зазначених проектів зумовлює розвиток економіки та розширення обсягів торгівлі.

¹ Аналітична записка. Оцінка актуального зовнішньополітичного порядку денного в регіоні Південного Кавказу (Грузія, Вірменія, Азербайджан) (2018). *Дипломатична Академія України ім. Г. Удовенка при МЗС. Центр міжнародних досліджень.* <http://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/Serpen_2018_O.Snigyr.pdf>.

Економічний фактор здійснює суттєвий вплив на вибір політичного вектору розвитку країн Південного Кавказу, а окрема його складова – міжнародне співробітництво – є чинником, який може вчиняти як стабілізуючу, так і дестабілізуючу дію.

Для країн Південного Кавказу є також важливим співробітництво із європейськими організаціями. Це доведено ефективністю вже реалізованих програм у сфері зміцнення інституціонального потенціалу держав у сфері рамкового регулювання розвитку підприємництва у Вірменії, Азербайджані та Грузії.

References:

1. «Առևիտրի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք [Armenia Law on Auditing 2002]. <<http://www.parliament.am>> (2020, September, 23). [in Armenian].
2. Analitichna zapyska. Otsinka aktualnoho zovnishnopolitychnoho poriadku dennoho v rehioni Pivdennoho Kavkazu (Hruzii, Virmenii, Azerbaizhdan) (2018) [Analytical note. Assessment of the current foreign policy agenda in the South Caucasus region (Georgia, Armenia, Azerbaijan)]. *Dyplomatychna Akademiia Ukrainy im. H. Udovenka pry MZS. Tsentr mizhnarodnykh doslidzhen.* <http://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/Serpen_2018_O.Snigyr.pdf> (2020, September, 23). [in Ukrainian].
3. Armenia (2020). *World Bank national accounts data.* <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=AM>> (2020, September, 23). [in English].
4. Azerbaijan (2020). *World Bank national accounts data.* <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>> (2020, September, 23). [in English].
5. Azerbaijan Audit Chamber. *Official website.* <www.audit.gov.az> (2020, September, 23). [in English].
6. Demchysyak, R.B. (2019). Yevroatlantska intehratsiia kriz pryzmu zovnishnopolitychnykh priorytetiv krain Pidvennoho Kavkazu: Azerbaizhanu, Virmenii ta Hruzii [Euro-Atlantic integration through the prism of the foreign policy priorities of the countries of the South Caucasus: Azerbaijan, Armenia and Georgia.] *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii : istoriia, politolohiia* [Bulletin of Mariupol State University. Series: history, political science,], no. 24. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vmdu_ip_2019_24_28.pdf>. (2020, September, 23). [in Ukrainian]
7. Djankov, S. (2016). The Belt and Road Initiative in the Former Socialist Bloc. Djankov, S. & Miner, S. (eds.). *China's Belt and Road Initiative: Motives, Scope, and Challenges*, Chapter 6. Peterson Institute for International Economics. [in English].
8. Foshchan, Ya.I., Tkachenko, I.V. (2020). *Osoblyvosti intehratsiinykh protsesiv na Pivdennomu Kavkazi* [Features of integration processes in the South Caucasus]. <<http://elibrary.ivinas.gov.ua/4674/1/Osoblyvosti%20intehratsiinykh%20protsesiv%20na.pdf>> (2020, September, 23). [in Ukrainian].
9. Georgia (2020). *World Bank national accounts data.* <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GE>> (2020, September, 23). [in English].
10. Gigauri, I., Damenia, N. (2019). Economic Expectations of the Belt and Road Initiative for the South Caucasus, with Emphasis on Georgia. *Business and Economic Research*, vol. 9, no 1. <https://www.researchgate.net/profile/Nino_Damenia/publication/331411291_Economic_Expectations_of_the_Belt_and_Road_Initiative_for_the_South_Caucasus_with_Emphasis_on_Georgia/links/5c783eb2458515831f78191b/Economic-Expectations-of-the-Belt-and-Road-Initiative-for-the-South-Caucasus-with-Emphasis-on-Georgia.pdf> (2020, September, 23). [in English].
11. Inan, F., Yayloyan, D. (2018). New Economic Corridors in the South Caucasus and the Chinese One Belt One Road. *The Economic Policy Research Foundation of Turkey (TEPAV).* <<http://hdl.handle.net/11540/8283>> (2020, September, 23). [in English].
12. Investing in SMEs in the Eastern Partnership. Armenia: country report (2018). *EU4Business.* <https://eu4business.eu/files/community/pdf/country_report_2018_am_def_lr_0_0.pdf> (2020, September, 23). [in English].
13. Investing in SMEs in the Eastern Partnership. Azerbaijan: country report (2018). *EU4Business.* <https://eu4business.eu/files/community/pdf/country_report_2018_az_def_lr_0_0.pdf> (2020, September, 23). [in English].
14. Investing in SMEs in the Eastern Partnership. Georgia: country report (2018). *EU4Business.* <https://eu4business.eu/files/community/pdf/country_report_2018_ge_def_lr_0_0.pdf> (2020, September, 23). [in English].
15. Kharaishvili, E., Erkomaishvili, G., Chavleishvili, M. (2015). Problems faced by the agricultural sector and agribusiness development strategy in Georgia, International Science Index 107. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, vol. 9 (11). [in English].